

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาความคิดเห็นของ ผู้บริหารและครู เกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวันใน โรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก เขตการศึกษา 12 สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ตัวอย่างประชากร

ตัวอย่างประชากร คือ ผู้บริหารโรงเรียนจำนวน 168 คน และครูผู้ดำเนินการจัดโครงการอาหารกลางวัน จำนวน 168 คน จากโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ในเขตชั้นอำเภอ 3, 4 และ 5 สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา 12 จำนวน 168 โรงเรียน รวมกลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งสิ้น 336 คน สุ่มตัวอย่างประชากรโดยวิธีการสุ่มแบบแยกประเภท ผู้วิจัยได้รับแบบสอบถามคืนจากผู้บริหารโรงเรียน 143 คน และครู 143 คน รวมแบบสอบถามที่ได้รับคืนทั้งสิ้น 286 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 85.11

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามชนิดเลือกตอบ ตามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถามสภาพทั่วไปของโรงเรียน และสภาพการจัดโครงการอาหารกลางวัน จำนวน 38 ข้อ สำหรับสภาพทั่วไปของโรงเรียนและสภาพการจัดโครงการอาหารกลางวันนั้น ผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้ให้ข้อมูล

ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามชนิดเลือกตอบ และมาตราส่วนประเมินค่า ตามความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวัน จำนวน 41 ข้อ

ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนประเมินค่า และชนิดปลายเปิด ถามความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาในการจัดโครงการอาหารกลางวัน จำนวน 34 ข้อ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ 1 นำแบบสอบถามสถานภาพและประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวันของผู้ตอบแบบสอบถาม สภาพทั่วไปของโรงเรียน และสภาพการดำเนินการจัดโครงการอาหารกลางวันมาหาค่าร้อยละ ส่วนที่เว้นไว้ให้เขียนตอบ ใช้วิธีรวบรวมและใช้ความถี่ เสนอข้อมูลเป็นตารางประกอบคำบรรยาย

ตอนที่ 2 นำแบบสอบถามความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้ดำเนินการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนประถมศึกษา มาหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เสนอข้อมูลเป็นตารางประกอบคำบรรยาย

ตอนที่ 3 นำแบบสอบถามความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครูเกี่ยวกับปัญหาในการจัดโครงการอาหารกลางวันมาแจกแจงความถี่ของคำตอบแต่ละข้อ ใช้ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และนำเสนอในรูปแบบตารางประกอบความเรียง นอกจากนั้นรวบรวมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ใช้วิธีรวบรวมและใช้ความถี่ เสนอข้อมูลโดยสรุปเป็นความเรียงสรุปผลการวิจัย

1. สถานภาพผู้ตอบแบบสอบถาม

1.1 ผู้บริหารโรงเรียนที่เป็นตัวอย่างประชากรในการวิจัยส่วนใหญ่หรือร้อยละ 82.51 เป็นชาย ผู้บริหารโรงเรียนที่มีอายุมากกว่า 45 ปีขึ้นไปมีร้อยละ 36.37 ผู้บริหารโรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 72.03 มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี ผู้บริหารโรงเรียนร้อยละ 58.04 เคยมีประสบการณ์ในการจัดโครงการอาหารกลางวัน และร้อยละ 75.90 ของกลุ่มนี้เคยมีประสบการณ์อยู่ในช่วง 1-5 ปี และผู้บริหารโรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 51.05 ไม่เคยเข้ารับการอบรมในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน

1.2 ครูผู้ดำเนินการจัดโครงการอาหารกลางวันที่เป็นตัวอย่างประชากร

ส่วนมากหรือร้อยละ 74.13 เป็นหญิง ร้อยละ 43.36 มีอายุระหว่าง 26-30 ปี ครูหัวหน้าโครงการอาหารกลางวันส่วนมากหรือร้อยละ 65.73 มีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี ครูส่วนมากหรือร้อยละ 59.44 เคยมีประสบการณ์ในการจัดโครงการอาหารกลางวัน และร้อยละ 70.58 ของกลุ่มนี้เคยมีประสบการณ์อยู่ในช่วง 1-5 ปี และครูหัวหน้าโครงการอาหารกลางวันร้อยละ 58.04 ไม่เคยเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน

2. สภาพทั่วไปของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก

โรงเรียนร้อยละ 55.24 มีครูอยู่ระหว่าง 5-10 คน โรงเรียนส่วนใหญ่หรือร้อยละ 83.21 มีพื้นที่ทำการเกษตรของโรงเรียนเอง โดยร้อยละ 47.90 ของโรงเรียนกลุ่มนี้มีพื้นที่ทำการเกษตร 50 ตารางวา-1 ไร่

โรงเรียนส่วนใหญ่หรือร้อยละ 83.21 ใช้น้ำดื่มมาจากน้ำฝนและร้อยละ 64.33 ใช้น้ำใช้มาจาก บ่อ สระ หรือแม่น้ำ และโรงเรียนส่วนใหญ่หรือร้อยละ 75.52 มีน้ำใช้ปริมาณเพียงพอ นอกจากนี้โรงเรียนส่วนใหญ่หรือร้อยละ 58.04 มีโรงอาหารแยกเป็นสัดส่วน

3. สภาพการจัดอาหารกลางวันของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก

3.1 โรงเรียนร้อยละ 78.38 มีคณะกรรมการในการจัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน มีโรงเรียนร้อยละ 44.05 ที่มีการประชุมวางแผนงานในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนปีละครั้ง และร้อยละ 15.38 มีการประชุมภาคเรียนละครั้ง โรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 94.40 จัดบริการอาหารกลางวันทุกวัน ที่โรงเรียนเปิดเรียน โรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 83.21 ให้นักเรียนนำอาหารมาจากบ้านบางส่วน และโรงเรียนจัดบริการบางส่วน โรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 71.32 ไม่มีครูที่มีวุฒิทางคหกรรมศาสตร์หรือโภชนาการ รูปแบบการจัดอาหารกลางวันที่โรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 58.04 จัด คือรูปแบบอาหารจานเดียว ในด้านผลของการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน ปัจจุบันพบว่า โรงเรียนร้อยละ 48.96 พอดีทุน ร้อยละ 26.57 มีกำไรและร้อยละ 24.48 ขาดทุน โรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 60.13 ต้องการความช่วยเหลือเกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวัน โดยต้องการให้รับการอบรมเกี่ยวกับ

หลักและวิธีการจัดโครงการอาหารกลางวัน

3.2 โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนที่ไม่มีอาหารกลางวันรับประทานในแต่ละวันนั้น พบว่าโรงเรียนร้อยละ 44.06 มีนักเรียนที่ไม่มีอาหารกลางวันรับประทานในแต่ละวัน ระหว่าง 1-5 คน รองลงมาร้อยละ 23.78 มีนักเรียนที่ไม่มีอาหารกลางวันรับประทานในแต่ละวัน ระหว่าง 6-10 คน โรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 79.02 ได้ให้การช่วยเหลือนักเรียนที่ไม่มีอาหารกลางวันโดยให้รับประทานอาหารโดยไม่คิดเงินแต่ต้องทำงานในโครงการอาหารกลางวัน เป็นการแลกเปลี่ยน

3.3 โรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 69.93 มีสถานที่ในการจัดดำเนินงาน ด้านการเกษตร เพื่อสนับสนุนโครงการอาหารกลางวันของโรงเรียนแต่ทำเป็นบางครั้งเท่านั้น กิจกรรมด้านการเกษตรที่จัดทำ พบว่าโรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 87.41 ปลูกผักสวนครัว ตามฤดูกาล

3.4 ในด้านผู้รับผิดชอบการประกอบอาหารกลางวันในโรงเรียนแต่ละวันนั้น ส่วนมากหรือร้อยละ 63.63 เป็นหน้าที่ของครู นักเรียน และภารโรงผลัดเวรกันเป็นผู้ช่วย จัดทำในด้านผู้รับผิดชอบในการจัดทำนํ้าอาหารกลางวันในแต่ละวัน ส่วนมากหรือร้อยละ 68.53 มีครูและนักเรียนซึ่งเป็นเวรผลัดเปลี่ยนกันเป็นผู้จำหน่าย นอกจากนี้โรงเรียน ร้อยละ 51.05 ไม่มีบุคคลภายนอกเข้ามาช่วยเหลือในการจัดอาหารกลางวัน และรองลงมา ร้อยละ 39.16 คือผู้ปกครองนักเรียนเป็นผู้ช่วยเหลือในการจัดอาหารกลางวันในโรงเรียน

3.5 โรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 80.41 ได้เงินทุนหรือทุนหมุนเวียนในการ จัดโครงการอาหารกลางวันจาก สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ รองลงไป ร้อยละ 19.59 ได้รับเงินช่วยเหลือจากมูลนิธิหรือหน่วยงานเอกชน สำหรับในด้านการจัดทำ บัญชีการเงิน พัสดุ และครุภัณฑ์เกี่ยวกับโครงการอาหารกลางวันนั้น โรงเรียนส่วนมากหรือ ร้อยละ 67.13 มีครูที่มีความรู้ในการทำบัญชีการเงิน พัสดุ และครุภัณฑ์

3.6 โรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 70.62 มีสภาพการคมนาคมระหว่างโรงเรียนกับแหล่งจำหน่ายวัตถุดิบในการจัดทำอาหารสะดวก

3.7 โรงเรียนที่จัดบริการอาหารเสริมให้กับนักเรียนมี 95 โรงเรียนหรือร้อยละ 66.43 ของโรงเรียนทั้งหมด ประเภทของอาหารเสริมที่โรงเรียนจัดให้ส่วนมากหรือร้อยละ 78.94 คือ นมถั่วเหลือง ซึ่งส่วนมากหรือร้อยละ 54.74 จัดบริการให้นักเรียนโดยไม่คิดเงินทุกคน

3.8 โรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 55.24 มีการประเมินผลเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ โรงเรียนส่วนมากหรือร้อยละ 61.53 ใต้นำผลการประเมินผลโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนมาปรับปรุงในด้านบุคลากรและรูปแบบการจัดอาหารกลางวัน

4. ความคิดเห็นของผู้บริหารและครู เกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนประถมศึกษา

4.1 ด้านการจัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียนและครูส่วนมากหรือร้อยละ 85.31 และ 71.33 ตามลำดับ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการจัดโครงการอาหารกลางวันนั้น เพื่อให้นักเรียนได้รับประทานอาหารกลางวันที่มีคุณค่า และมีปริมาณเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย ผู้บริหารโรงเรียนและครูส่วนมากหรือร้อยละ 97.90 และ 92.31 ตามลำดับ มีความคิดเห็นตรงกันว่าโรงเรียนจำเป็นต้องจัดตั้งคณะกรรมการโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียนและครูร้อยละ 69.23 และ 67.13 ตามลำดับ มีความเห็นว่าวิธีการจัดบริการอาหารกลางวันที่เหมาะสม คือให้นักเรียนนำอาหารมาจากบ้านบางส่วน และโรงเรียนจัดบริการบางส่วน

นอกจากนี้ ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียน เกี่ยวกับการจัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันอยู่ในระดับมากที่สุด คือ ธารจัดบริการอาหารกลางวันในโรงเรียนเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยลดปัญหาโรคขาดอาหารของนักเรียน และการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนเป็นการสร้างบริบทนิสัยที่ถูกต้อง ส่วนค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของครูอยู่ในระดับมากที่สุด คือ การจัดบริการอาหารกลางวันในโรงเรียนเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยลดปัญหาโรคขาดอาหารของนักเรียน

4.2 ด้านบุคลากรในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียนและครูส่วนมากหรือร้อยละ 71.33 และ 57.34 ตามลำดับยินดีที่ได้รับผิดชอบในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน อย่างไรก็ตามยังมีผู้บริหารโรงเรียนและครูร้อยละ 18.88 และ 29.37 ตามลำดับที่มีความคิดเห็นที่ไม่อยากได้รับมอบหมายงานในหน้าที่นี้

นอกจากนี้ ผู้บริหารโรงเรียนและครูจำนวนมากที่สุดมีความเห็นตรงกัน คือ ผู้บริหารระดับสูงให้การสนับสนุนมากและ รองลงมาให้การสนับสนุนมากที่สุด สำหรับในด้านผู้ปกครองนักเรียน ผู้บริหารและครูจำนวนมากที่สุดมีความคิดเห็นเช่นเดียวกัน คือ ผู้ปกครองนักเรียนให้การสนับสนุนอยู่ในระดับมากและรองลงมาที่มีความคิดเห็นที่ ผู้ปกครองนักเรียนให้การสนับสนุนน้อยในด้านการอบรมความรู้ในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนประถมศึกษาชั้นนั้น ผู้บริหารโรงเรียนทุกท่านและครูส่วนมากหรือร้อยละ 83.91 มีความเห็นตรงกันว่ามีความจำเป็นต้องได้รับการอบรมความรู้เกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวัน

นอกจากนี้ ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียน เกี่ยวกับบุคลากรในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนอยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ การจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนจะสำเร็จได้ต้องอาศัยความร่วมมือของครูในโรงเรียนทุกคน และจำนวนครูเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้โครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนบรรลุวัตถุประสงค์ ส่วนค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับบุคลากรในการจัดโครงการอาหารกลางวันอยู่ในระดับมากที่สุด คือ การจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนจะสำเร็จได้ต้องอาศัยความร่วมมือของครูในโรงเรียนทุกคน ครูมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก คือ จำนวนครูในโรงเรียนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้โครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนบรรลุวัตถุประสงค์

4.3 ด้านงบประมาณในการจัดโครงการอาหารกลางวัน ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนเกี่ยวกับงบประมาณในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนอยู่ในระดับมาก ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ควรจัดสรรเงินทุนหมุนเวียนในโครงการให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ ถ้ามีนักเรียนยากจนจำนวนมากได้รับอนุญาตให้รับประทานอาหารโดยไม่ต้องจ่ายเงิน จะทำให้โครงการอาหารกลางวันดำเนินต่อไปไม่ได้ และการทำบัญชีรายรับและรายจ่ายในการดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน มีความยุ่งยาก ทำให้เสียเวลามาก สำหรับค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ในระดับมาก คือสำนักงาน

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ควรจัดสรรเงินทุนหมุนเวียนในโครงการให้สอดคล้องกับสถานะเศรษฐกิจ

4.4 ด้านสถานที่ อุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวก ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนเกี่ยวกับสถานที่ อุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดโครงการอาหารกลางวันอยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ ความสะอาดของสถานที่ปรุงอาหารเป็นสิ่งสำคัญในการประกอบอาหาร สถานที่ปรุงอาหารควรแยกเป็นสัดส่วน สถานที่รับประทานอาหารควรจัดให้เพียงพอกับจำนวนนักเรียน อุปกรณ์เครื่องครัวควรอยู่ในสภาพพร้อมที่จะใช้งาน และอุปกรณ์เครื่องครัวต้องเพียงพอกับการใช้งาน ส่วนค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของครูอยู่ในระดับน้อย ได้แก่ สถานที่รับประทานอาหารควรเป็นห้องเรียนเพราะครูประจำชั้นจะได้ดูแลใกล้ชิด นอกจากนี้ครูมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ

4.5 ด้านผลการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครู เกี่ยวกับผลของการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนอยู่ในระดับน้อย คือ โครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนทำให้นักเรียนเกิดปมด้อย นอกจากนี้ผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ

5. ความคิดเห็นของผู้บริหารและครูเกี่ยวกับปัญหาการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน

5.1 ปัญหาด้านการจัดดำเนินงาน ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนเกี่ยวกับปัญหาการจัดโครงการอาหารกลางวันในด้านการจัดดำเนินงานที่เป็นปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ขาดความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อำเภอ จังหวัด เป็นต้น และความช่วยเหลือจากชุมชนไม่สม่ำเสมอทำให้การจัดอาหารกลางวันทำได้ไม่ต่อเนื่อง ส่วนความคิดเห็นของครูเห็นว่า ปัญหาด้านการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนด้านการจัดดำเนินงานที่เป็นปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ โรงเรียนขาดการประชาสัมพันธ์งานโครงการอาหารกลางวันกับบุคคลภายนอก โรงเรียนขาดการวางแผนงานเกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการอาหารกลางวัน และความช่วยเหลือจากชุมชนไม่สม่ำเสมอทำให้การจัดอาหารกลางวันไม่ต่อเนื่อง

5.2 ปัญหาด้านบุคลากร ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนเกี่ยวกับปัญหาการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนด้านบุคลากร ที่เป็นปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ครูส่วนใหญ่มีชั่วโมงสอนมากจนไม่มีเวลามาช่วยทำงานด้านการจัดบริการอาหารกลางวัน ขาดครูที่มีความรู้ทางด้านคหกรรมศาสตร์หรือโภชนาการ ครูผู้รับผิดชอบในการจัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันไม่ได้รับการศึกษาคหกรรมศาสตร์หรือโภชนาการมาโดยเฉพาะ ขาดบุคลากรรับผิดชอบด้าน การจัดทำบัญชีการเงิน พัสดุ และครุภัณฑ์ ผู้ปกครองไม่ให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนเท่าที่ควร และ ขาดบุคลากรที่รับผิดชอบด้านการจัดซื้ออาหารสดและอาหารแห้ง สำหรับ ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับปัญหาด้านบุคลากรเป็นปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ครูส่วนใหญ่มีชั่วโมงสอนมากจนไม่มีเวลามาช่วยทำงานด้านการจัดบริการอาหารกลางวัน ผู้ปกครองของนักเรียนไม่ให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนเท่าที่ควร และ ขาดบุคลากรรับผิดชอบด้านการจัดทำบัญชีการเงิน พัสดุ และครุภัณฑ์

5.3 ปัญหาด้านงบประมาณการเงิน ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนเกี่ยวกับปัญหาในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน ด้านงบประมาณ ทุกปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวนั้น เป็นปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นในเรื่องขาดแคลนเงินทุนหมุนเวียนที่จะใช้จ่ายประจำวันในการจัดทำอาหารเป็นปัญหาอยู่ในระดับน้อย

5.4 ปัญหาด้านสถานที่ อุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวก ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนเกี่ยวกับปัญหาในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน ด้านสถานที่ อุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นปัญหาอยู่ในระดับปานกลางทุกปัญหา ส่วนครูมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ผลผลิตทางการเกษตรของโรงเรียนมีไม่เพียงพอ น้ำที่ใช้ในการเกษตรกรรมของโรงเรียนมีไม่เพียงพอ พื้นที่การเกษตรของโรงเรียนมีน้อย และสถานที่รับประทานอาหารมีไม่เพียงพอ

5.5 ปัญหาด้านอื่น ๆ ผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความคิดเห็นสอดคล้องกันเกี่ยวกับปัญหาในด้านการคมนาคมระหว่างโรงเรียนกับแหล่งที่จะซื้ออาหารสดนั้น เป็นปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง

6. ข้อเสนอแนะในการจัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันให้สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง และบรรลุวัตถุประสงค์ ผู้บริหารโรงเรียนและครู ได้ให้ข้อเสนอแนะ สรุปได้ดังนี้ คือ

6.1 ด้านการจัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวัน ผู้บริหารโรงเรียนและครูส่วนมากมีความคิดเห็นเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่หรือผู้รับผิดชอบ ในการจัดโครงการอาหารกลางวันนั้น ควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่หรือผู้รับผิดชอบในการจัดโครงการอาหารกลางวันโดยตรง เพื่อจะได้ทราบปัญหาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ถูกต้องทั้งในด้านการประกอบอาหาร การทำบัญชี และการจัดจำหน่าย นอกจากนี้ในด้านการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนนั้น คณะกรรมการประกอบด้วย ครู นักเรียน ประชาชน และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

6.2 ในด้านบุคลากร ผู้บริหารโรงเรียนและครูส่วนมากมีความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะว่า ผู้บริหารระดับสูง ควรจัดหาครูที่มีวุฒิทางคหกรรมศาสตร์หรือโภชนาการ เข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดโครงการอาหารกลางวันโดยตรง ผู้บริหารโรงเรียนควรสนับสนุนให้บุคลากรผู้รับผิดชอบในการจัดโครงการอาหารกลางวันได้เข้ารับการอบรมในด้านการจัดอย่างจริงจัง และสามารถนำไปปฏิบัติได้ นอกจากนี้ ผู้บริหารโรงเรียนควรหาโอกาสชี้แจงและเน้นความสำคัญของโครงการอาหารกลางวันให้ครูผู้รับผิดชอบในการจัดโครงการดังกล่าว ให้มีความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์และหลักการดำเนินงาน ให้เข้าใจอย่างดั่งแท้ รวมทั้งผู้บริหารในระดับสูงและผู้เกี่ยวข้องกับการจัดสรรอัตรากำลังคน ควรจัดสรรบุคลากรให้เพียงพอกับความต้องการของโรงเรียน ซึ่งจะช่วยให้ไม่กระทบกระเทือนต่อการเรียนการสอน เมื่อครูจำเป็นต้องลงมาทำโครงการอาหารกลางวันโดยตรง

6.3 ด้านงบประมาณ ผู้บริหารและครู มีความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะตรงกันว่า ในด้านงบประมาณการจัดดำเนินการโครงการอาหารกลางวันนั้น ควรจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอโดยคำนึงถึงสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันเป็นสิ่งสำคัญ และควรจัดสรรเงินทุนหมุนเวียนภายในโครงการให้เหมาะสมกับขนาดของโรงเรียน และจำนวนนักเรียนที่ขาดงาน

6.4 ด้านสถานที่ อุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวก ผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะว่าควรจัดโรงอาหารเป็นเอกเทศต่างหาก ไม่ควรรวมกับสถานที่ในการประกอบอาหารให้มีความสะอาด และแยกเป็นสัดส่วน

การอภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก

1.1 จากผลการวิเคราะห์พื้นที่ทำการเกษตร เพื่อสนับสนุนโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่มีพื้นที่ทำการเกษตรของโรงเรียน และโรงเรียนกลุ่มนี้มีพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ในช่วง 50 ตารางวา - 1 ไร่ จะเห็นได้ว่าพื้นที่ในการทำการเกษตรมีมาก เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำของงานสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาที่กำหนดให้โรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ต้องมีพื้นที่ของโรงเรียนประถมศึกษาไม่น้อยกว่า 6 ไร่ (กระทรวงสาธารณสุข, กรมอนามัย 2525 : 52) แต่จากการวิจัยพบว่าโรงเรียนส่วนมากทำการเกษตรเพื่อสนับสนุนโครงการอาหารกลางวันแต่ทำไม่สม่ำเสมอ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสภาพพื้นที่ที่สามารถทำการเพาะปลูกได้มีน้อย ซึ่งอาจมีอุปสรรคจากที่ดินบริเวณโรงเรียนเป็นดินเค็ม ไม่เหมาะกับการเพาะปลูกพืชผักสวนครัว ขาดแคลนน้ำในบางฤดู (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2525 : 15)

1.2 จากผลการวิเคราะห์ปริมาณน้ำดื่ม น้ำใช้ของโรงเรียน พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่ได้น้ำดื่มมาจากน้ำฝนและมีปริมาณเพียงพอ ส่วนน้ำใช้โรงเรียนส่วนใหญ่ได้น้ำใช้มาจาก บ่อ สระหรือแม่น้ำ ดังนั้นโรงเรียนส่วนใหญ่จึงมีน้ำดื่มที่สะอาดเหมาะสมสำหรับดื่ม ซึ่งตรงตามที่กองอนามัยโรงเรียนได้กำหนดไว้ว่า น้ำที่จัดเป็นน้ำสะอาดสำหรับดื่มในโรงเรียนมี 3 ชนิด คือ น้ำประปา น้ำฝน และน้ำบ่อที่ถูกต้องลักษณะ (กระทรวงสาธารณสุข 2523 : 37-39)

1.3 จากผลการวิเคราะห์สถานที่ในการรับประทานอาหารและปรุงอาหาร โรงเรียน มีความจำเป็นที่จะต้องปลูกสร้างและจัดหา พบว่าโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กส่วนมากมีโรงอาหารที่แยกเป็นสัดส่วน แต่ก็มีบางโรงเรียนที่ยังไม่มีโรงอาหารและได้ใช้ห้องเรียนจัดแทน นอกจากนี้ โรงเรียนที่ไม่มีโรงอาหารภายในโรงเรียนอาจสามารถใช้ระเบียง อาคารเรียนหรือจัดให้นักเรียนมีเวลาพักกลางวันไม่ตรงกันเพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าว (บุญเลิศ เสนียวงศ์ ณ อยุธยา 2527 : 136)

2. สภาพการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก

2.1 จากผลการวิเคราะห์ด้านการจัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันใน

โรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก พบว่า โรงเรียนส่วนมากมีคณะกรรมการในการจัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก แสดงว่าผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการมีคณะกรรมการโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ เพ็ญศรี ลักษณะงาม (2527 : 94) พบว่า โรงเรียนที่จัดอาหารกลางวันส่วนมากมีคณะกรรมการเป็นผู้รับผิดชอบร้อยละ 72.36 ทั้งนี้ เพราะคณะกรรมการที่จัดตั้งขึ้นนั้น มีความสำคัญต่อการดำเนินงานการจัดโครงการอาหารกลางวันเป็นอย่างมาก เนื่องจากคณะกรรมการดังกล่าวทำหน้าที่วางนโยบายหรือหลักการในการดำเนินงาน คอยดูแลให้คำแนะนำในการจัดดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้โรงเรียนควรมีการประชุมวางแผนงานระหว่างผู้บริหารโรงเรียนและบุคลากร เกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวันอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งจากการวิจัยนี้พบว่า โรงเรียนที่จัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันร้อยละ 44.05 เท่านั้น ที่มีการประชุมวางแผนงานในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนปีละครั้ง ยังมีโรงเรียนอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่เห็นความสำคัญของการประชุมวางแผนงานการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน ซึ่งในเรื่องนี้ควรได้มีการพิจารณาแก้ไขต่อไป

2.2 ในด้านบุคลากร ผู้รับผิดชอบโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน พบว่าบุคลากรผู้จัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันส่วนใหญ่ไม่มีวุฒิทางคหกรรมศาสตร์หรือโภชนาการ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง "โครงการสุขภาพในโรงเรียนประถมศึกษาของสี่จังหวัดภาคใต้" ของ บุญชิ้น เตชะกัมพูช (2519 : 6) ที่พบว่าโรงเรียนส่วนมากไม่มีครูคหกรรมศาสตร์ ซึ่งบุคคลที่สำคัญที่จะนำโครงการอาหารกลางวันให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะการรับสมัครสอบบรรจุครูของโรงเรียนประถมศึกษาไม่ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครจะกำหนดแต่เพียงวุฒิรวม เช่น ป.กศ. สูง และปริญญาตรี เป็นต้น ทำให้โรงเรียนได้รับการบรรจุครูประถมศึกษาไม่ตรงตามที่โรงเรียนต้องการ นอกจากนี้ จากการวิจัยพบว่า ครูผู้จัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันส่วนใหญ่ไม่เคยเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการจัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวัน ทำให้การดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์เท่าที่ควร ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ซัตเตอร์ (Sutter 1978:6590-A) ที่พบว่าครูโรงเรียนประถมศึกษาจำนวนน้อยที่มีความรู้ ทักษะจิตด้านโภชนาการที่ถูกต้องทำให้การดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนไม่บรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้ บอร์กแมน (Borgman

1982-A) ได้เสนอแนะว่าโรงเรียนทุกขนาดควรจ้างโภชนากรเป็นผู้ดำเนินงานโดยเฉพาะ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครูที่มีความเห็นว่า ควรจัดโภชนากร หรือผู้มีความรู้ในด้านทฤษฎีและโภชนาการเข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงานการจัดโครงการอาหารกลางวันโดยตรง สำหรับประเทศไทยนั้น การจ้างโภชนากรประจำโรงเรียนเป็นไปได้ยาก ด้วยเหตุนี้จึงควรให้มีการฝึกอบรมในด้านโภชนาการในโรงเรียนขึ้น และจากผลการวิจัยยังพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความต้องการจะได้รับความช่วยเหลือในด้านการอบรมเกี่ยวกับหลักและวิธีการจัดโครงการอาหารกลางวัน

2.3 จากผลการวิเคราะห์ในด้านรูปแบบการจัดอาหารกลางวันในโรงเรียนพบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่บริการอาหารกลางวันแบบอาหารจานเดียว ผู้จัดและผู้ประกอบอาหาร ได้แก่ ครู นักเรียน และภารโรง การบริการอาหารกลางวันทำทุกวันที่เปิดเรียน มีผู้ปกครองเพียงส่วนน้อยที่เข้ามาช่วยเหลือในการจัดอาหารกลางวัน ซึ่งผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนโรงเรียนประถมศึกษาที่มีต่อการจัดโครงการอาหารกลางวันของโรงเรียนในเขตการศึกษา 9" ของ เพ็ญศรี ลักษณะงาม (2527 : 88-89) ที่พบว่า โรงเรียนประถมศึกษาส่วนมากจัดอาหารกลางวันในรูปแบบอาหารจานเดียว และโรงเรียนส่วนมากจัดอาหารกลางวันจำหน่ายทุกวันที่เปิดเรียน ที่เป็นเช่นนี้คงจะเป็นเพราะการจัดอาหารจานเดียวสะดวก ไม่เปลืองภาชนะในการบริการ ราคาถูก ไม่ยุ่งยากในการจัดทำ การบริการ จึงทำให้ทางโรงเรียนนิยมจัดทำแบบนี้

2.4 จากผลการวิเคราะห์จำนวนนักเรียนที่ไม่มีอาหารกลางวันรับประทานพบว่า โรงเรียนส่วนมากมีนักเรียนที่ไม่มีอาหารกลางวันรับประทานในแต่ละวัน ระหว่าง 1-5 คน โรงเรียนส่วนมากให้การสงเคราะห์นักเรียนขาดแคลนเหล่านี้ โดยให้นักเรียนรับประทานอาหารโดยไม่คิดเงิน แต่ต้องทำงานในโครงการอาหารกลางวันเป็นการแลกเปลี่ยน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง "ปัญหาการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร" ของ อุดมศิลป์ ศรีสมบูรณ์ (2520 : 103) ที่พบว่า โรงเรียนที่จัดโครงการอาหารกลางวันจะจัดอาหารที่โรงเรียนทำส่วนหนึ่งไว้ให้นักเรียนที่ยากจนรับประทาน แต่นักเรียนต้องช่วยเหลืองานของโรงเรียน เช่น ทำความสะอาดภาชนะ เก็บถ้วย ชาม เช็ดโต๊ะ เป็นการแลกเปลี่ยน

2.5 จากผลการวิเคราะห์ในด้านการเกษตรกรรมของโรงเรียน พบว่าโรงเรียนส่วนมากมีสถานที่ในการจัดดำเนินงานด้านการเกษตร เพื่อสนับสนุนโครงการอาหารกลางวันของโรงเรียน โดยโรงเรียนส่วนมากปลูกผักสวนครัวตามฤดูกาล ซึ่งตรงกับนโยบายที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2528 : 51-62) ต้องการส่งเสริมให้นักเรียนปลูกพืชสวนครัว โดยให้สัมพันธ์กับวิชาในกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ และนำผลผลิตที่ได้มาสนับสนุนโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน นอกจากนี้โรงเรียนมีสถานที่ในการทำการเกษตร แต่ทำไม่สม่ำเสมอ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีปัญหาในด้านพื้นที่ ลักษณะของดินและน้ำ รวมทั้งการที่ครูไม่มีความรู้ทางเกษตรกรรม เมื่อลงมือทำไปแล้วได้ผลไม่คุ้มค่ากับการที่ต้องเห็นคเหน้อย จึงทำให้หมดกำลังใจและจัดทำเฉพาะการเกษตรกรรมเพื่อการสอนเท่านั้น ซึ่งในเรื่องนี้ควรที่จะได้มีการแก้ไขต่อไป

2.6 จากผลการวิเคราะห์ในด้านการจัดบริการอาหารเสริมให้กับนักเรียน พบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ผู้คอาหารเสริมประเภท นมถั่วเหลือง ให้บริการนักเรียนแต่ก็ไม่สม่ำเสมอ และส่วนใหญ่ผู้บริการให้เปล่า การที่โรงเรียนจัดบริการไม่สม่ำเสมออาจจะไม่ช่วยแก้ปัญหาภาวะทุพโภชนาการในเด็กวัยเรียนได้เท่าที่ควร

2.7 การจัดทำอาหารกลางวันส่วนมาก มีเฉพาะบุคลากรภายในโรงเรียน บุคลากรที่จัดทำอาหารและจัดจำหน่ายอาหารส่วนมากเป็นครู และนักเรียน เป็นเวรผลัดเปลี่ยนกัน โดยมีภารโรงเป็นผู้ช่วยในด้านการประกอบอาหาร ทั้งนี้อาจจะเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสอดคล้องกับนโยบายการจัดการเรียนการสอนเพื่อโครงการอาหารกลางวันของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2528 : 56-62) ในปัจจุบันโดยมุ่งให้นักเรียนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำอาหารกลางวัน โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน 7 ขั้นตอน คือ ชั้นเตรียมผลผลิต การเตรียมอาหาร การประกอบอาหาร การรับประทานอาหาร การเก็บล้าง การจัดการ และการถนอมอาหาร

2.8 ผลการวิจัยพบว่า ผลการจัดโครงการอาหารกลางวันของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กส่วนมากพอคี่ทุน และขาดทุนบ้างเล็กน้อย คือร้อยละ 74.48 ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ เพ็ญศรี ลักษณะงาม (2527 : 95) ที่พบว่า ผลการจัดโครงการอาหารกลางวันของประถมศึกษาส่วนมากพอคี่ทุน และบางส่วนขาดทุน ร้อยละ 29.59 ที่เป็นเช่นนี้

เนื่องจากหลักการการจัดอาหารกลางวันในโรงเรียนจะต้องไม่มุ่งทางด้านการค้า แต่จะมุ่งที่ตัวเด็กเป็นสำคัญ และยังสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียน และครูที่มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ว่าการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนมิได้มุ่งหวังกำไรอีกด้วย

3. ความคิดเห็นของผู้บริหารและครู เกี่ยวกับโครงการอาหารกลางวัน

3.1 ด้านการจัดดำเนินงาน ผู้บริหารโรงเรียนและครูส่วนมากมีความเห็นตรงกันว่า มีความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน แสดงว่าผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน ดังที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2525 : 40) ได้กำหนดว่า โรงเรียนที่จะจัดโครงการอาหารกลางวันนั้น ควรจัดตั้งคณะกรรมการโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน เพื่อให้ได้ผลตามความมุ่งหมายจากการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนและครูส่วนมากมีความเห็นว่า วิธีการจัดอาหารกลางวันที่เหมาะสมกับสภาพของโรงเรียนคือ วิธีประสม โดยให้นักเรียนนำอาหารมาจากบ้านบางส่วน และโรงเรียนจัดบริการบางส่วน ซึ่งเป็นวิธีการจัดอาหารกลางวันที่เหมาะสมกับโรงเรียนที่ยังไม่พร้อมที่จะจัดดำเนินการเองทั้งหมด จากผลการวิจัยของ สว่าง เชิงชั้น (2528 : 183) พบว่า โรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กส่วนมากมักประสบปัญหาที่มีครูไม่ครบชั้น เกือบตลอดทั้งปีการศึกษา มีผลทำให้เกิดปัญหาในการบริหารวิชาการด้านบุคลากร กิจกรรมนักเรียน และด้านงบประมาณตามมา ฉะนั้นจึงมีผลให้โรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กซึ่งมักอยู่ในชนบทมีสภาพของโรงเรียนไม่พร้อมในด้านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ จากการวิจัยพบว่าผู้บริหารและครูเห็นด้วยอยู่ในระดับมากที่สุดในเรื่องการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน เป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยลดปัญหาโรคขาดสารอาหารของเด็กในวัยเรียน และการจัดโครงการอาหารกลางวันเป็นการสร้างบริโภคนิสัยที่ถูกต้องให้กับนักเรียน แสดงว่าผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความเข้าใจในจุดมุ่งหมายและแนวคิดเกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวันที่สุด ดังที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2528 : 38) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของโครงการอาหารกลางวัน คือ ให้นักเรียนได้รับประทานอาหารที่มีคุณค่า และมีปริมาณเพียงพอกับความต้องการของร่างกายในขณะเดียวกัน ก็สามารถสร้างสุขนิสัยที่ดีในการรับประทานอาหารอีกด้วย

3.2 ด้านบุคลากร ผู้บริหารโรงเรียนและครูส่วนมาก มีความรู้สึกยินดี และ

เต็มใจที่ได้รับผิดชอบในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน แสดงว่าผู้บริหารโรงเรียนและครูส่วนมากเห็นความสำคัญของโครงการอาหารกลางวัน ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานนั้นบรรลุเป้าหมายได้ เนื่องจากบุคลากรในโรงเรียนถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันให้ประสบผลสำเร็จ ดังผลการวิจัยของ สุวพงษ์ ภูมิพันธ์ และทวีรัสมิธนาคม (2521 : 48) ที่กล่าวถึง อุปสรรคของโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนว่า ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้โครงการอาหารกลางวันไม่บรรลุวัตถุประสงค์ คือ กรรมการผู้ร่วมงานตลอดจนเจ้าหน้าที่ไม่เต็มใจทำงานและให้ความช่วยเหลือน้อย จากการวิจัยนี้ พบว่ายังมีครูอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อยที่ไม่อยากได้รับมอบหมายงานนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าทั้งนี้ อาจเป็นเพราะครูผู้รับผิดชอบในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนส่วนมากไม่ได้รับการอบรมเกี่ยวกับหลักและวิธีการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน

โครงการอาหารกลางวันจะสำเร็จได้ต้องได้รับการสนับสนุนจากบุคคลผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย จากผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนโรงเรียนและครูมีความคิดเห็นว่า ผู้บริหารในระดับสูงได้ให้การสนับสนุนมากที่สุด และรองลงมาอยู่ในระดับมาก ซึ่งแสดงว่าในปัจจุบันผู้บริหารในระดับสูงมองเห็นความสำคัญของการจัดโครงการอาหารกลางวัน และให้การสนับสนุนโครงการมาก ในด้านการร่วมมือของผู้ปกครองพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความคิดเห็นว่า ผู้ปกครองให้การสนับสนุนมาก และรองลงมาผู้ปกครองให้การสนับสนุนอยู่ในระดับน้อย แสดงว่าในด้านการให้การสนับสนุนของผู้ปกครองในการจัดโครงการอาหารกลางวันยังมีปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2526 : 35-38) ที่พบว่า ปัญหาการจัดโครงการอาหารกลางวันที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ผู้ปกครองไม่ให้ความร่วมมือและสนับสนุนโครงการเพราะไม่เห็นประโยชน์ของโครงการ คิดว่าทำให้เด็กเสียเวลาเรียน เมื่อนักเรียนลงไปช่วยทำอาหาร ดังนั้น โรงเรียนจึงควรจัดให้มีการประชุมชี้แจงให้ผู้ปกครองนักเรียนได้มีความเข้าใจหลักการ และนโยบายของการจัดโครงการอาหารกลางวัน ดังที่ สุดใจ จรุงจิตต์ (2520 : 51) ได้ให้ข้อเสนอแนะในการจัดโครงการอาหารกลางวันว่า โรงเรียนควรมีการประชุมระหว่างครู และผู้ปกครองอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียน

นอกจากนี้ ผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ในเรื่องความ

ร่วมมือของครูทุกคนในโรงเรียน ซึ่งเป็นความคิดเห็นที่ถูกต้อง เพราะการจัดดำเนินงานโครงการใด ๆ ก็ตามไม่สามารถทำได้ลำพัง ถ้าขาดความร่วมมือประสานงานจากผู้ร่วมงานและผู้เกี่ยวข้อง

3.3 ด้านงบประมาณ ผู้บริหารและครูเห็นด้วยอยู่ในระดับมาก ในเรื่องเกี่ยวกับสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ควรจัดสรรเงินทุนหมุนเวียนให้สอดคล้องกับสภาวะเศรษฐกิจ และถ้านักเรียนที่ยากจนได้รับอนุญาตให้รับประทานอาหารโดยไม่ต้องเสียเงินมีจำนวนมาก จะทำให้โครงการอาหารกลางวันดำเนินต่อไปไม่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ เกรียงศักดิ์ อุทโยธา (2528 : 62) ซึ่งเสนอแนะว่า ปัจจัยที่ทำให้โครงการอาหารกลางวันสำเร็จหรือล้มเหลว มีส่วนเกี่ยวข้องกับจำนวนเด็กที่มีความสามารถในการซื้ออาหารในโครงการอาหารกลางวัน และจำนวนเด็กยากจนที่โรงเรียนต้องช่วยเหลือ ฉะนั้น ผู้บริหารโรงเรียนและครูควรรหาเงินทุนเพื่อช่วยเหลือเด็กที่ยากจนเหล่านี้ นอกเหนือจากเงินทุนหมุนเวียนที่ทางสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ จัดสรรให้ซึ่งมีจำนวนจำกัด

3.4 ด้านสถานที่ อุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวก ผู้บริหารโรงเรียน และครู มีความเห็นอยู่ในระดับมากตรงกัน คือ สถานที่ปรุงอาหารควรแยกเป็นสัดส่วน และต้องคำนึงถึงความสะอาดของสถานที่ปรุงอาหารเป็นสำคัญ และการจัดให้เพียงพอกับจำนวนนักเรียน แสดงว่า ผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความเข้าใจหลักการจัดสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียนที่ถูกสุขลักษณะ ดังที่ สุชาติ โสมประยูร (2519 : 44) ได้กล่าวถึง โรงครัวที่ประกอบอาหารควรสร้างแยกให้เป็นสัดส่วนอยู่ห่างจากเรือนนอน และอาคารเรียนพอสมควร และการจัดสถานที่ในการปรุงอาหารให้อยู่ในสภาพสะอาดเรียบร้อย มีช่องระบายอากาศเพียงพอ มีโต๊ะ และม้านั่งสำหรับนักเรียนนั่งรับประทานอาหารให้เพียงพอกับจำนวนนักเรียน นอกจากนี้จากการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนและครู มีความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อยในด้านสถานที่รับประทานอาหารควรเป็นห้องเรียน เพราะครูประจำชั้นจะได้ดูแลใกล้ชิด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโรงเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีโรงอาหารสำหรับรับประทานอาหารเป็นสัดส่วน ซึ่งมีความสะดวกและถูกสุขลักษณะมากกว่าที่รับประทานอาหารในห้องเรียน และสำหรับโรงเรียนที่ไม่มีโรงอาหารก็สามารถดัดแปลงห้องเรียนเป็นห้องรับประทานอาหารโดยครูวางแผนปฏิบัติให้นักเรียนในขณะรับประทานอาหารแบ่งเวรช่วยกันรักษาความสะอาดของห้องเรียนหลังจากรับประทานอาหารเรียบร้อยแล้ว อันเป็น

แนวทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาในกรณีที่โรงเรียนไม่มีห้องอาหารที่เป็นสัดส่วน โดยเฉพาะโรงเรียน
ในชนบท (บุญเลิศ เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา 2527 : 136)

3.5 ด้านผลของการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน จากการวิจัยพบว่า
ผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก คือ โครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน
ช่วยส่งเสริมสุขภาพของนักเรียนโดยตรง โครงการอาหารกลางวันมีส่วนช่วยแบ่งเบาภาระของ
ผู้ปกครองนักเรียนที่มีฐานะยากจน และโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนก่อให้เกิดผลดีมากกว่า
ผลเสีย แสดงว่าผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความคิดเห็นในแนวทางที่ถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับ
ความคิดของ ทวี ฤกษ์สำราญ (2520 : 80) ค้วน ขาวหนู (2524 : 397) วิลสัน (Wilson
1968 : 110) และ วิณะ วิระไวทยะ (2524 : 22) โดยเน้นว่าประโยชน์ของการจัด
โครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนเป็นการช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายของผู้ปกครองนักเรียนใน
เรื่องอาหารกลางวัน ทำให้เด็กได้รับประทานอาหารกลางวันที่มีคุณค่าทางโภชนาการและได้สาร
อาหารครบถ้วนตามที่ร่างกายต้องการ ให้ประโยชน์ทางการศึกษา เด็กจะได้รับประสบการณ์ใน
การทำอาหาร ช่วยส่งเสริมเด็กยากจน นอกจากนี้ผู้บริหารโรงเรียนและครู มีความเห็นอยู่ใน
ระดับน้อยตรงกัน คือ โครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนทำให้นักเรียนเกิดปมด้อย ทั้งนี้
อาจเป็นเพราะผู้บริหารและครูมีความเห็นว่าโรงเรียนสามารถสร้างทัศนคติที่ดีต่อเด็กนักเรียน
ขาดแคลนที่ได้รับประทานอาหารฟรี โดยชี้ให้เด็กเห็นว่าการช่วยทำงานในโครงการอาหารนั้น
เป็นการช่วยเหลือโรงเรียน จึงทำให้ผู้บริหารและครูมีความคิดเห็นในเรื่องนี้อยู่ในระดับน้อย

เมื่อพิจารณาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครู เกี่ยวกับการจัดโครงการ
อาหารกลางวันรวมทุกด้านแล้ว พบว่าผู้บริหารโรงเรียนและครูต่างก็มีความคิดเห็นเกี่ยวกับ
การจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้อง โดยส่วนใหญ่มีความรู้
ความเข้าใจหลักและวิธีการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนประถมศึกษา

4. ความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครู เกี่ยวกับปัญหาในการจัดโครงการ
อาหารกลางวันในโรงเรียน

ปัญหาด้านการจัดดำเนินงาน ปัญหาด้านบุคลากร ปัญหาด้านงบประมาณและปัญหาด้าน
อาคารสถานที่ ผู้บริหารโรงเรียนและครูส่วนใหญ่ต่างเห็นว่า ปัญหาแต่ละด้านเป็นปัญหาอยู่ในระดับ
ปานกลาง แสดงว่าผู้บริหารโรงเรียนมีความเห็นว่าปัญหาแต่ละด้าน เป็นปัญหาไม่มากนัก ถ้าหาก

โรงเรียนจะได้รับความร่วมมือจากครู บุคลากรอื่น ๆ ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งจะช่วยให้การจัดโครงการอาหารกลางวันดำเนินไปด้วยดี เช่น ผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความเห็นว่า ปัญหาในด้านโรงเรียนขาดแคลนเงินในการจัดซื้ออุปกรณ์และ เครื่องมือเครื่องใช้ เป็นปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่ง บุญเลิศ เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา (2527 : 92) ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ปัญหาดังกล่าวสามารถแก้ไขได้โดยยืมจากวัด ยืมจากผู้ปกครอง ให้นักเรียนนำมาหารายได้จากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในโรงเรียนเพื่อเป็นทุนในการจัดซื้อ ไซ้ใบทอง และถุงพลาสติกแทนภาชนะที่ยังมีปัญหในเรื่องนี้อาจเป็นเพราะว่า โรงเรียนมีเด็กขาดแคลนที่จำเป็นต้องให้การสงเคราะห์มาก คือ อาจจะเป็นเพราะโรงเรียนตั้งอยู่ในชุมชนที่เศรษฐกิจไม่ดี สำหรับปัญหาครูส่วนใหญ่มีชั่วโมงสอนมากจนไม่มีเวลามาช่วยทำงานด้านการจัดบริการอาหารกลางวัน ผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความเห็นว่าเป็นปัญหาในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2526 : 18) ซึ่งพบว่า การจัดโครงการอาหารกลางวันที่เป็นปัญหามาก คือ การที่ครูไปรับผิดชอบในการจัดอาหารกลางวันมีผลกระทบกระเทือนต่อการเรียนการสอน โดยครูให้เหตุผลว่า โรงเรียนมีครูไม่เพียงพอ ดังนั้น เมื่อครูจำเป็นต้องลงไปทำอาหารกลางวันจึงต้องทิ้งห้องเรียน นอกจากนี้ยังทำให้ไม่มีเวลาที่จะฝึกทักษะวิชาต่างๆ ได้เต็มที่ สภาพปัญหานี้มักพบในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนที่มีครูไม่ครบชั้น ดังผลการวิจัยของ สันญา สันญาวิวัฒน์ (2523 : 76) ที่พบว่า โรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กและเล็กมาก มีปัญหาในเรื่องมีครูไม่ครบชั้น เป็นผลให้ครูส่วนใหญ่มีชั่วโมงสอนมากครูไม่สามารถทำการสอนได้เต็มความสามารถเนื่องจากต้องรับผิดชอบงานในด้านอื่น ๆ ฉะนั้น ปัญหาในด้านจำนวนบุคลากรภายในโรงเรียนควรได้มีการปรับปรุงการจัดสรรอัตรากำลังคนให้เหมาะสมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ปัญหาในด้านผลผลิตทางการเกษตรของโรงเรียนมีไม่เพียงพอ ผู้บริหารโรงเรียนและครู มีความเห็นว่าเป็นปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ เพ็ญศรี ลักษณะงาม (2527 : 88) ที่พบว่าโรงเรียนส่วนมากทำการเกษตรและนำผลผลิตไปใช้ในโครงการอาหารกลางวันไม่เพียงพอ ถึงแม้ว่านโยบายการจัดอาหารกลางวันในโรงเรียนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525 : 418) ได้ระบุให้ส่งเสริมการผลิตอาหารในโรงเรียนเพื่อใช้ในการประกอบอาหารกลางวัน และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ มีนโยบายให้บูรณาการกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่ออาหารกลางวันในวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพ แล้วก็ตามซึ่ง สายหยุด จำปาทอง (2527 : 3)

ได้ให้ข้อเสนอแนะในเรื่องนี้ว่า "กิจกรรมการเกษตรเพื่อโครงการอาหารกลางวันมิใช่ทำได้แต่เฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น เด็กควรจะได้ฝึกปลูกผักสวนครัวที่บ้าน และนำผลผลิตที่ได้มาประกอบอาหารทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน" การสอนให้เด็กมีความรู้และสามารถปลูกพืชผักสวนครัวที่บ้านและที่โรงเรียน จะเป็นการช่วยเพิ่มผลผลิตทางเกษตร ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ปัญหาการขาดแคลนผลผลิตทางการเกษตร

ในปัจจุบัน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกำลัง รมรงค์ผลักดันให้โรงเรียนที่ยังไม่ได้จัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันได้มีการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน ทั้งยังได้จัดสรรงบประมาณเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 39.8 ล้านบาท โดยจัดสรรเงินเป็นเงินอุดหนุนทั่วไป สำหรับโรงเรียนที่เพิ่งเริ่มดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันจะจัดให้โรงเรียนละ 8,000 บาท เพื่อจัดซื้อวัสดุงานครัว วัสดุการเกษตร และเงินทุนหมุนเวียน สำหรับโรงเรียนที่มีความพร้อมในด้านวัสดุงานครัวและงานเกษตร แต่ยังขาดเงินทุนหมุนเวียนจะได้รับเงินอุดหนุนโรงเรียนละ 4,000 บาท นอกจากนี้ยังได้จัดสรรเงินในการออกนิเทศติดตามผลในระดับอำเภอ ส่วนในด้านบุคลากรทางสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้จัดประชุมสัมมนาในเรื่องเกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวันในระดับชาติ และในระดับจังหวัด ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลักดันให้โรงเรียนทั่วประเทศจัดโครงการอาหารกลางวันให้ครบทุกโรงก่อนวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2530 นี้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ผู้บริหารโรงเรียนและครุมีความตื่นตัวในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นแนวโน้มที่ดีว่า การจัดโครงการอาหารกลางวันในเขตการศึกษา 12 ในปัจจุบันกำลังดำเนินงานไปด้วยดี แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาในด้านการดำเนินงาน ปัญหาในด้านบุคลากร ปัญหาด้านงบประมาณ ปัญหาด้านอาคารสถานที่ และปัญหาด้านระยะทางก็ยังคงมีอยู่ ถึงแม้จะพบว่าผู้บริหารโรงเรียนและครุมีความเห็นว่าเป็นปัญหาอยู่ในระดับปานกลางก็ตาม ซึ่งปัญหาเหล่านี้จำเป็นต้องขจัดให้หมดไปเพื่อให้การดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันสามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. สำหรับหน่วยงานที่บังคับบัญชา (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด)
  - 1.1 ส่วนราชการที่รับผิดชอบควรจัดตั้งอัตราครูที่มีคุณวุฒิทางด้านคหกรรมศาสตร์หรือโภชนาการ
  - 1.2 ควรได้มีการประเมินผลโครงการอาหารกลางวันอย่างจริงจังและสม่ำเสมอ
  - 1.3 ส่วนราชการที่รับผิดชอบ ควรจัดให้มีการจัดประชุมสัมมนาเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดโครงการอาหารกลางวัน โดยเฉพาะผู้บริหารโรงเรียน ครูโภชนาการประจำโรงเรียน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายเกษตร อนามัย และฝ่ายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างน้อยควรจัดปีละครั้ง เพื่อหาทางร่วมมือและประสานงานโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนให้ดียิ่งขึ้น
  - 1.4 ให้ความสะดวกแก่ทางโรงเรียน เช่น เรื่องงบประมาณ เป็นต้น
2. สำหรับโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กที่จัดทำโครงการอาหารกลางวัน
  - 2.1 ในด้านบุคลากร ถ้าเป็นไปได้ ควรจัดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในด้านคหกรรมศาสตร์และโภชนาการเป็นผู้รับผิดชอบในด้านการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน ในกรณีที่บุคลากรไม่มีความรู้และประสบการณ์ในการจัดโครงการอาหารกลางวัน ผู้บริหารโรงเรียนควรส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมระยะสั้นเกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวัน เพื่อให้ครูมีความรู้และสามารถจัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันได้ ทั้งยังทำให้ครูมีความเต็มใจที่จะจัดดำเนินงานโครงการอาหารกลางวันให้มีประสิทธิภาพต่อไป
  - 2.2 ในด้านงบประมาณ ควรสนับสนุนในด้านเงินทุนหมุนเวียนและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดอาหารกลางวัน นอกจากนี้โรงเรียนควรหาเงินทุนเพิ่มเติมหรือทดแทนส่วนที่หมดไปโดยจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะนำมาสนับสนุนโครงการอาหารกลางวันตามสภาพของท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น จัดการตกแต่งบริเวณโรงเรียนโดยสิ่งทีนำมาตกแต่งโรงเรียนสามารถนำมาสนับสนุนโครงการอาหารกลางวัน อาทิ รั้วกินได้ เช่น ตำลึง กระถิน และช่อม เป็นต้น ชักชวนให้ครูและนักเรียนใช้เวลาในวันหยุดหาวัตถุดิบที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติมาสนับสนุนโครงการ

อาหารกลางวัน เพื่อลดต้นทุนในการประกอบอาหารกลางวันในโรงเรียน นอกจากนี้ควรจัดทำรายได้อีกโดยวิธีต่าง ๆ เช่น ฉายภาพยนตร์ ทอดผ้าป่า และจัดงานชุมนุมศิษย์เก่า ฯลฯ ขอรับบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา ออกร้านในงานเทศกาลต่าง ๆ ในท้องถิ่น จัดตลาดนัดผลผลิตของโรงเรียน นอกจากนี้ควรประชาสัมพันธ์กับผู้ปกครอง และประชาชนให้นำผลผลิตในท้องถิ่นมาจำหน่ายให้แก่โรงเรียนในราคาถูก เป็นต้น

2.3 ควรส่งเสริมกิจกรรมการเกษตรเพื่อสนับสนุนโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนอย่างจริงจัง เพื่อให้ผลผลิตพอเพียงที่จะใช้ประกอบอาหารกลางวัน เช่น ให้นักเรียนปลูกพืชผักสวนครัวที่จะมาใช้สนับสนุนโครงการอาหารกลางวัน สนับสนุนการปลูกไม้ผลสำหรับโรงเรียนที่มีเนื้อที่เพียงพอ อาจปลูกไว้ริมสนาม หรือริมทางเดิน เช่น มะม่วง มะขาม มะพร้าว และกล้วย เป็นต้น การเพาะเห็ดและการเพาะถั่วงอก นอกจากนี้ควรสนับสนุนให้มีการเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ได้แก่ เป็ด ไก่ และปลา เป็นต้น ถ้าโรงเรียนไม่มีที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ก็อาจแก้ปัญหาโดยแจกพันธุ์ให้นักเรียนนำไปเลี้ยงที่บ้าน โดยครูและวิทยากรที่มีความรู้ให้คำแนะนำวิธีการต่าง ๆ และมีการติดตามผลเป็นระยะ ๆ

2.4 ควรส่งเสริมการจัดบริการอาหารเสริมในโรงเรียนให้มากขึ้น และควรจัดบริการให้นักเรียนทุก ๆ วันที่เปิดเรียน เพื่อช่วยลดภาวะทุพโภชนาการในเด็กวัยเรียน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการสำรวจสภาพการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก โดยการสังเกต สัมภาษณ์ครูผู้รับผิดชอบในการจัดโครงการอาหารกลางวันควบคู่กับแบบสอบถามเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงในการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน
2. ควรศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของผู้ปกครอง และนักเรียนเกี่ยวกับการจัดโครงการอาหารกลางวันเพื่อนำมาปรับปรุงการจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนประถมศึกษา
3. ควรได้มีการศึกษาเฉพาะโรงเรียนที่เลิกจัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก เพื่อหาแนวทางปรับปรุงการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์